

XALQ TA'LIMI

ISSN 2181-7839

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

Muassis:
O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi

PUBLIC EDUCATION

SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

2021

5-son
(maxsus)

Jurnal 1918-yil dekabr oyidan chiqq boshlagan
O'zMAA tomonidan 2013-yil 4-martda qaytadan ro'yxatga olinib, 0104-raqamli guvohnoma berilgan.

TOSHKENT

TAHRIRIYAT

- 4** Sog'lom turmush tarzi – farovon hayot asosi ekanligini targ'ib qilish dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammo

TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI

- T. Achilov 6** Pedagogik ta'lim innovatsion klaster yondashuvida o'zaro hamkorlikning didaktik imkoniyatlari
- A. Abdulaxatov 10** Kurash orqali talabalarga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirishning ilmiy-nazariy asoslari
- A. Tursunov 13** Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda chaqiriqqacha harbiy ta'lim o'qituvchilarining pedagogik imkoniyatlari
- A. Abdulaxatov, B. Muxtorov 16** Talaba-yoshlarda kurash sport turini tatbiq etish ma'naviy-axloqiy tarbiya vositasi sifatida
- A. Shadiyev 20** Bolalar va o'smirlar bilan o'tkaziladigan yengil atletika mashg'ulotlarining ilmiy-amaliy ahamiyati
- M. Shermatov 24** Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv dasturida voleybol darsining ahamiyati
- J. Shukurllayev 28** Voleybol sport turi vositasida maktab o'quvchilarida jismoniy sifatlarni rivojlantirishda akmeologik yondashuvning didaktik imkoniyatlari
- J. Xudoyberganov 31** Ta'lim muassasalarida o'quvchilar jismoniy tarbiyasining amaliy ahamiyati

TA'LIM VA TARBIYA METODIKASI

- F. Nurmatov 34** Harakatli o'yinlar bola tarbiyasining asosiy usuli sifatida
- U. Zokirov 38** Umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiyada sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning shakllari
- A. Yusupbayeva 42** Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy rivojlanishida harakatli o'yinlarni tashkil etish usullari
- R. Atajanova 46** Ishchi daftarning boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy qobiliyatini shakllantirishdagi o'rni
- B. Ko'kiyev 49** Yordamchi proyeksiyalash usulida pozitsion masalalarni yechishning metodik qulayligi

TA'LIM SIFATI: MAZMUN VA MOHIYAT

- S. Xabibullayev 53** Umumiy o'rta ta'lim maktablarida sport o'yinlari futbol bo'yicha musobaqalarni tashkil etishning ahamiyati
- J. Shukurllayev 57** Klaster yondashuv asosida voleybolchilarning jismoniy ko'rsatkichlarini rivojlantirish
- A. Sultonov 60** Belbog'li kurash qoidalarining xususiyatlari
- V. Karayev 63** Kompetensiyalarning innovatsion ta'lim klasteridagi ahamiyati
- D. Umaraliyeva 66** Sportchilarda dispanser nazoratini tashkil etishning xususiyatlari

MILLIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

- I. Marasulova, N. Boymurotov 69** O'zbekiston me'moriy yodgorliklarida naqsh bezaklarining ahamiyati
- S. Sobirov 73** Talaba-yoshlarning mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, ularda yuksak axloq, kasbga sadoqat kabi insoniy fazilatlarini shakllantirishda tasviriy san'atning o'rni

Amangul YUSUPBAYEVA,
Chirchiq davlat pedagogika instituti,
"Fakultetlararo jismoniy tarbiya" kafedrası o'qituvchisi

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING JISMONIY RIVOJLANISHIDA HARAKATLI O'YINLARNI TASHKIL ETISH USULLARI

Annotatsiya

Maqolada maktabgacha yoshdagi bolani hayotga tayyorlash vositasi sifatida harakatli o'yinlarning ahamiyati ochib berilgan, harakatli o'yinlar mazmuni va jamiyatdagi ishlab chiqarish munosabatlarining rivojlanish darajasi o'rtasidagi munosabatlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. Harakakatli o'yin, hayotga tayyorgarlik, maktabgacha yoshdagi bolalar, harakatli o'yinlar mazmuni, munosabatlari, ma'naviyat.

В статье раскрывается значение подвижных игр как средства подготовки ребёнка-дошкольника к жизни, выделена взаимосвязь между содержанием подвижных игр и уровнем развития производственных отношений в обществе.

Ключевые слова. Подвижная игра, подготовка к жизни, дети дошкольного возраста, содержание подвижных игр, производственные отношения, духовность.

The article reveals the importance of action games as a means of preparing preschoolers for life, highlights the relationship between the content of action games and the level of development of industrial relations in society.

Key words. Outdoor play, preparation for life, preschool children, content of outdoor games, industrial relations, spirituality.

“Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3261-sonli qarori (09.09.2017-y.) "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-3305-sonli qarori (30.09.2017-y.) "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-5198-sonli Farmoni (30.09.2017-y.) qabul qilindi. Qabul qilingan me'yoriy hujjatlar maktabgacha ta'lim muassasalarida ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish; maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish imkoniyatini yaratadi.

O'yin bola hayotida muhim o'rin egallaydi va shuning uchun o'qituvchilar tomonidan ta'limning asosiy vositalaridan biri sifatida qaraladi. Maktabgacha ta'lim amaliyotida turli xil o'yinlardan keng foydalaniladi: hikoya-rolli o'yin, didaktik, qurilish-konstruktiv, harakatli, davra raqsi va boshqalar. Biroq, o'yinlarning xilma-xilligi orasida, ayniqsa, barcha o'yinchilar faol vosita harakatlari jalb qilinadigan harakatli o'yinlarni tanlash maqsadga muvofiq bo'ladi.

Milliy harakatli o'yinlarni mashg'ulotlar davomida qo'llash bolalarda katta qiziqish uyg'otadi, ularni kayfiyati va boshqa ruhiy sifatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tariximizdan meros bo'lib qolgan o'zbek xalq milliy o'yinlari hayotda tadbiiq etishga

kengroq yo'l ochib berilishi, uni ommaviy tus oldirilishi, oilada, maktabgacha ta'lim muassasalarida, maktablarda, dam olish joylarida, har xil marosim va bayramlarda uni tashkillashtirish o'sib kelayotgan yoshlar tarbiyasiga ijobiy ta'sir etish muqarrardir. Milliy xalq o'yinlari qadim-qadim zamonlardan boshlab, xalq marosimlarida, urf-odatlarda mustaqil bir soha sifatida musobaqalarda, baxshilarda keng qo'llanilgan bo'lib, ming yillar davomida rivojlanib, takomillashib kelgan.

Xalq milliy o'yinlari ming yillar davomida bizgacha yetib kelgan o'zbek milliy xalq o'yinlari "Otda chopish", "Qiz quvlash", "Uloq", "Kamondan otish", "Xo'roz jangi", "Besh tosh", "Sapalak", "Jambalak xola", "Kurash", "Kim tez o'raydi", "Chillak" kabi va boshqa o'yinlar orqali botirlik, epchillik, muvozanatni saqlash sifatlarini rivojlantirishda, hamda qaddi qomatni shakllantirish, axloq-odob, ong, xotira, diqqat kabi xislatlarni sayqal toptirishda, albatta, sog'liqni mustahkamlashda eng samarali vosita bo'lib kelgan.

Xalq milliy o'yinlari, jumladan o'zbek milliy o'yinlari barcha xalq elatlari kashfiyotlari kabi (musiqa, kulolchilik, gilam to'qish asboblari, ashula va raqs va boshqalar) insoniyat tarixining turli ijtimoiy iqtisodiy bosqichlarida taraqqiy etgan o'ziga xos etno va filoontogenetik xususiyatlari asosida ixtiro qilingan va shakllanib kelgan.

O'zbek xalq o'yinlari o'ziga xos urf odatlaridan, turmush sharoitlaridan, yashash iqlimi, tarixiy obidalar, atrof-muhit sharoitidan kelib chiqqan bo'lib, shularga yarasha jinsiga, yoshiga, salomatligiga ko'ra qo'llangan lekin, shu vaqtgacha aksariyat mutaxassislar o'zbek xalq o'yinlariga alohida tasnif (klassifikatsiya) va tavsif (xarakteristika) berishni ko'zda tutmaganlar yoki yetarli darajada ahamiyat bermaganlar.

Ta'kidlash joizki, agar shunday tasnif va tavsif berilsa, o'zbek xalq o'yinlari va umumani harakatli o'yinlar ancha yutiqqa ega bo'lgan bo'lar edi. Chunki, har bir o'yinni tasnifini va tavsifini bilgan holdagina undan foydalanish zaruriyati ham, joyi ham to'g'ri belgilanadi.

Ma'lumki o'zbek xalq o'yinlari o'z ichiga harakat jihatidan har xil jismoniy sifatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan o'yinlarni qamrab olgan. Shu bois, ularni yo'nalishlari bo'yicha ajrata bilish zarur deb topiladi. Demak, ularni tasniflash (klassifikatsiyalash) zarur o'rinni egallaydi.

Kichik guruhda mazmuni va qoidasiga ko'ra sodda bo'lgan mazmunli va mazmunsiz harakatli o'yinlar tashkil etiladi. Bu o'yinlarda barcha bolalar bir xil rol yoki harakat topshirig'ini tarbiyachining bevosita ishtirokida (barcha bolalar – qushchalar, tarbiyachi – ona qush bo'ladi...) bajaradilar.

3 yoshli bolalar asta-sekin yakka holda rollarni bajarishga o'rgatib boriladi (barcha bolalar qushlar, bitta yoki ikkita bola avtomobil bo'ladi).

O'rta guruhda eng oddiy musobaqa usulidagi o'yinlarni yakka tarzda ham, jamoa tarzda ham o'tkazish mumkin.

Katta guruhda bolalar uchun harakatli o'yinlar o'z mazmuni, qoidalari, rollarning miqdori, topshirishni jamoa musobaqasiga joriy etishga ko'ra murakkablashtiriladi.

Maktabga tayyorlov guruhi bolalari birmuncha murakkab harakatli o'yinlar, shuningdek, jamoa musobaqalaridan iborat jamoa o'yinlarni, o'yin estafetasi, sport o'yinlarini o'ynaydilar. Bularning hammasi chaqqonlik, tezkorlik, chidamlilikni rivojlantirish, harakat ko'nikmalarining takomillashuviga, axloqiy-irodaviy sifatlarini tarbiyalashga yordam beradi.

Bolalarni yangi o'yin bilan tanishtirish. Uning mazmuni va qoidalarini tushuntirish tarbiyachidan puxta tayyorgarligini talab etadi. Ayrim o'yinlarning mazmuni oldindan bo'ladigan suhbatlar asosida bolalarni bilimlarini oydinlashtirish mumkin. Ularning

tasavvurlari aniqlashadi, o'yin obrazlarga nisbatan munosabat tarkib topadi, asosiy hayol o'sadi.

Harakatli o'yinlar bolalarda oddiy vaqt mo'ljali shakllantiradi. Ular quyidagilarda ifodalaniladi: o'yin harakatlarining izchilligini tushunib olishda avval, so'ng, bundan keyin, bundan oldin, barini bir vaqtda kabi o'yin topshiriqlarini signalga ko'ra, bolalar uchun belgilangan muddat doirasida tez bajarishida ko'rinadi. Bu o'yinlarga bolalar fazoda mo'ljali olishni, harakatlar izchilligi va ularga vaqt davomida amal qilishni mashq qiladi.

O'yinlar mazmunini, butun o'yin vaziyatini, uning qoidalarini, personajlar harakatini mustaqil tushuntirish, bolalarning joylashish o'rnini, o'yin xususiyatini va harakat yo'nalishlarini fazoviy iboralarni ishlatgan holda ko'rsatish, o'tkazilgan o'yinga baho berish bolalarning aqliy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Harakatli o'yinlarni o'tkazishda erishiladigan sog'lomlashtirish samarasi bolalarning o'yin faoliyati jarayonida yuzaga keladigan va bola psixikasiga yaxshi ta'sir etadigan ijobiy emotsiyalar bilan uzviy bog'liqdir. Emotsional ko'tarinkilik bolalarda barcha uchun umumiy bo'lgan maqsadga erishishga intilish uyg'otishda va uy vazifalarni aniq tushunishda, harakatlarning o'zaro mosligida, fazoda va o'yin sharoitlarida aniq mo'ljali olishda, topshiriqlarni tezlashtirilgan sur'atda bajarilishida ifodalanadi. Bolalarning maqsadga erishishga nisbatan kuchli ishtiroki va zavqli intilishi asnosida turli to'siqlarni yengib o'tishga yordam beruvchi irodaning roli oshadi.

Harakatli o'yinlar bolalar tomonidan avval egallangan harakat ko'nikmalarini takomillashtirish va jismoniy sifatlarni tarbiyalash metodi bo'lib xizmat qiladi. O'yin jarayonida bola o'z e'tiborini harakatni bajarish usuliga emas, balki maqsadga erishishga qaratadi. U o'yin shartlariga muvofiq harakat qiladi, bunda chaqqonlik ko'rsatadi va shu asnoda harakatlarni takomillashtiradi. Shuning uchun, masalan, "Bo'ri jarlikda" o'yini bolalar yugurib kelib uzunlikka sakrashni bilib olganlaridan keyin beriladi.

Deyarli har bir harakatli o'yinda harakatlar va bolalar harakatiga oid signallar mavjud. Bunday aktiv harakat faoliyati bola qo'zg'olish va tormozlanish jarayonlarini takomillashtirgan va muvozanatlashtirgan holda asab tizimni mashq qildiradi, shuningdek kuzatuvchanlik, topqirlik, o'zgaruvchan atrof-muhitda mo'ljali olish qobiliyati, yuz bergan mushkul holatdan qutilish yo'lini topish, tezda qaror qabul qilish va uni amalga oshirish, botirlik, chaqqonlik tashabbus ko'rsatish, maqsadga erishishning mustaqil usulini tanlashni tarbiyalaydi.

Harakatli o'yinlarning kelib chiqishi qadim xalq pedagogikasiga borib taqaladi. Ilk yoshli bolalar oilalarda bolaning dastlabki harakati bilan bog'liq ovunmachoqlar, ermak o'yinlar yordamida tarbiyalanganlar. Undan kattaroq yoshdagi bolalar hayotida rang-barang harakat mazmuniga ega bo'lgan (o'z ichiga bolalarni rom qiluvchi o'yin boshlanmalari, hirgoyilari, sanashmachoqlarni oluvchi) xalq o'yinlari katta o'rin olgan. Bularning hammasi hozirga qadar badiiy jozibadorligini, tarbiyaviy ahamiyatini saqlab kelmoqda va qimmatli o'yin folklorini tashkil etadi.

O'zbek xalq o'yinlari klassifikatsiyasi.

Hayotiy zarur harakat malakalarini shakllantiruvchi o'yinlar quyidagilar misol bo'lishi mumkin: "Maymunchalar", "Oq ayiqlar"; yurish, yugirish: "Quvlashmachoq", "Mokki"; O'tirish-turish: "Baqa", "Tovuq va tulkilar"; to'xtash sakrash: "Qarmoqcha". Jismoniy sifatlari rivojlantiruvchi o'yinlar: kuch: "Tortishmachoq"; tezkorlik: "Kun va tun"; epchillik: "To'p uchun kurash", "Lapta", "Qirq tosh", "Besh tosh"; chidamkorlik: "Quvib yet"; egiluvchanlik: "Ko'prik va mushuk", "Kurash", "Sapalak", "Xo'roz jangi".

Aqliy-ruhiy qobiliyatlarni rivojlantiruvchi o'yinlar: "Ta'qiqlangan harakat"; xotira

“Daqiqa”; Hissiyot: “To’xta”; tafakkur: “Shaxmat”; ayyorlik “Mendan zo’r”; jasurlik.

Uy-ro’zg’or ishlariga xos harakat malakalarini shakllantiruvchi o’yinlar: “Supur supur”, “Qovun uzatishi”.

Kasbiy ko’nikma va malakalarni shakllantiruvchi o’yinlar: “Burgut va burgutchalar”, “Otishma”.

Nutq va talaffuzni shakllantiruvchi o’yinlar: “Kim oladi”, “Oq terakmi, ko’k terak”, “Paxmoq kuchuk”, “Jambalak sochli xola”.

Hisob-kitob va tadbirkorlik qobiliyatlarini shakllantiruvchi o’yinlar: “Besh tosh”, “Lanka”, “Qirq tosh”.

Yilning turli fasllarida qo’llanadigan o’yinlar: “Barrak”, “Yomg’ir yog’olov”, “Chillak”, “Topishmachoq top”, “Lyanka”, “Tez ayt”, “Yong’oq”.

Kunduz va tunda o’tkaziladigan o’yinlar: “Oq suyak”, “Cho’loq qarg’a”.

Suvda o’tkaziladigan o’yinlar: “Suvda quvlashmachoq”, “Tez suzish”, “Suv ostida suzish”.

Turli yoshda va kattalar o’rtasida o’tkaziladigan o’yinlar: “Quvlashmachoq”, “Bekinmachoq”, “Bayrog’cha uchun kurash”, “Kun va tun”, “Oq terakmi, ko’k terak”, “Yong’oq o’yini”.

Harakatli o’yinlar bolalar uchun zarur hayotiy ehtiyojdir. Ular yordamida turli-tuman vazifalar hal etiladi: ta’limiy, tarbiyaviy va sog’lomlashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nigmanov B.B., Xo’jayev F., Raximqulov K.D. “Sport o’yinlari va uni o’qitish metodikasi” o’quv-qo’llanma Ilm-Ziyo nashriyoti –T., 2011-y.
2. Xo’jayev F., Raximqulov K.D., Nigmanov B.B. “Harakatli o’yinlar va uni o’qitish metodikasi” o’quv qo’llanma – T.: Cho’lpon nashriyoti – 2011-y.
3. Raximqulov K.D. “Milliy harakatli o’yinlar” o’quv-qo’llanma – T.: Tafakkur bo’stoni nashriyoti –2012-y.
4. Kerimov F.A. Sport kurashi nazariyasi va uslubiyoti. –T., O’zDJTI 2001.
5. Atayev A.K. Yosh o’smirlarga o’zbek kurashini o’rgatish uslubiyoti. –T., O’zDJTI 2005-y.
6. Abdullayev A., Xonkeldiyev Sh. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi – T., O’zDJTI, 2005-yil – 300-b.
7. Salomov R.S. Sport mashg’ulotning nazariy asoslari – T., O’z DJTI, 2005-yil – 238-b.
8. Матвеев Л.П. Теория и методика физического воспитания. – М., 2005 г.